

Problematika žen jako obětí partnerského násilí

PIKÁLKOVÁ, Simona, PODANÁ, Zuzana, BURIÁNEK, Jiří. Ženy jako oběti partnerského násilí: sociologická perspektiva. Praha: SLON, 2015. 162 str. ISBN 978-80-7419-189-3.

Téma domácího násilí se zejména díky osvětovým kampaním neziskových organizací, které pomáhají jeho obětem, dostalo v poslední době více do povědomí veřejnosti. Tento negativní sociální fenomén je odbornou veřejností nazírán většinou z psychologické, právní či kriminologické perspektivy. Sociologický pohled na tuto problematiku přináší nová studie Simony Pikákové, Zuzany Podané a Jiřího Buriánka s názvem *Ženy jako oběti domácího násilí: sociologická perspektiva*. Na rozdíl od policejních statistik či údajů získaných od poskytovatelů sociálních a zdravotních služeb umožňují reprezentativní sociologické výzkumy získat komplexnější informace o podobách násilí na ženách, včetně násilí partnerského. Autoři se této problematice věnují dlouhodobě, což umožňuje srovnání aktuálních výsledků s těmi dřívějšími. Tato studie se opírá o šetření uskutečněné v roce 2013 a jeho výsledky jsou konfrontovány s výsledky výzkumu z roku 2003. Cílem výzkumu bylo zejména určit míry viktimizace žen v partnerském vztahu i mimo něj, popsat vznik, dynamiku a formu partnerského konfliktu a v neposlední řadě identifikovat možné koreláty a prediktory viktimizace (socioekonomické faktory, osobnostní rysy apod.).

Otázka, jak vymezit domácí násilí, je odborníky z různých oborů diskutována již celá desetiletí. Na tuto skutečnost poukazuje úvodní kapitola, která ve stručnosti uvádí různé pohledy a definice násilí v rodině a představuje stěžejní sociologické teorie, které jsou oporou empirického bádání. Mezi nejvýznamnější patří teorie sociálního učení, která je často citována v souvislosti s mezigeneračním přenosem násilných vzorců, dále je představena situační teorie, podle níž je násilí prostředkem pro snížení rozporu mezi vlastním očekáváním a reálným stavem. Nemálo zajímavé jsou také teorie zdrojů, teorie sociální směny či sociobiologické teorie. Autoři dále poukazují i na vztah partnerského násilí a feministických teorií, které jsou založeny na ústřední myšlence, že současné sociální a ekonomické procesy podporují patriarchální uspořádání společnosti, což vede k podřízení žen mužům.

Druhá kapitola již představuje samotné výsledky výzkumu a je detailněji věnována fyzickému násilí. Dle výzkumu zažila více než třetina žen během svého celého života nějakou formu fyzické agrese. Ještě více alarmující je však zjištění, že pro ženu existuje vyšší riziko fyzického napadení ze strany vlastního partnera než od cizího

muže. Toto platí i v případě těžkých forem napadení, jako je škracení, popálení, útok nožem či střelnou zbraní. O brutalitě útoků svědčí rovněž názor dvou z pěti obětí, že utrpení zranění si vyžadovala lékařské ošetření (bez ohledu na to, zda ho oběť skutečně vyhledala).

Autoři se dále snaží identifikovat ty prediktory, které jsou pro vznik a rozvoj násilí mezi partnery klíčové. Třetí kapitola se tak podrobně zaměřuje na sociodemografické a další charakteristiky obětí i násilných partnerů. Závěry vycházejí jednak z analýzy kontingenčních tabulek, jednak z provedené regresní analýzy. Riziko partnerského fyzického násilí zvyšují dle autorů studie zejména některé sociální charakteristiky rodiny a životního stylu. Mezi hlavní prediktory tak patří nadměrná konzumace alkoholu, drogy a obecně agresivní způsoby chování. Podstatnou roli hraje i ekonomický kontext, respektive špatná finanční situace rodiny. Klíčové jsou však i negativní zkušenosti z původní rodiny, a to jak na straně násilného partnera, tak na straně ženy jako oběti. Patří sem nejen agresivní chování mezi rodiči či rodičů vůči respondentce či jejímu partnerovi, ale i dětství či dospívání v neúplné rodině.

Čtvrtá kapitola se zabývá tím, jak ženy samy násilné incidenty v partnerském vztahu vnímají a jak je případně řeší. Velká část obětí hodnotila poslední útok ze strany partnera jako závažný, avšak pouze šestina jej kvalifikovala jako trestný čin. Naopak ženy často považovaly incident za běžnou součást partnerského vztahu. S tím do značné míry souvisí i to, že pouze každá desátá žena kontaktovala při posledním útoku policii. Ženy jako oběti se na policii neobracejí často proto, že v ní nemají příliš velkou důvěru, zároveň se v této souvislosti bojí následné reakce partnera. Ženy tak častěji vyhledávají pomoc nebo se svěřují blízkým příbuzným nebo přátelům.

Poměrně rozšířené je v partnerských vztazích i psychické násilí. Této formě je často věnována menší pozornost, ačkoli jeho důsledky mohou být neméně závažné. Z tohoto důvodu je třeba ocenit, že tomuto fenoménu věnují ve své studii autoři nemalou pozornost. Výzkum ukazuje, že nějaká forma psychického násilí je v partnerských vztazích poměrně běžná, zkušenost s psychickým násilím mají téměř dvě třetiny dotázaných žen. Mezi jeho nejběžnější projevy patří přehnaná kontrola partnerem spojená se žárlivostí a potřebou mít absolutní přehled o aktivitách partnerky,

dále je to ponižování či verbální agrese, v neposlední řadě je poměrně běžná i ekonomická kontrola partnerky. Výzkum také prokázal vysokou míru výskytu psychického násilí u žen, které byly zároveň oběťmi násilí fyzického. Podrobná analýza nepotvrdila přímý vliv sociodemografických charakteristik, jako je věk, vzdělání či ekonomická aktivita ženy jako oběti, na výskyt psychického násilí v jejím vztahu. Tento typ násilí tedy zasahuje různé sociální skupiny přibližně stejnou měrou. Významnější prediktory některé z forem psychického násilí jsou však výše vzdělání a ekonomická aktivita partnera, riziková je rovněž nadměrná konzumace alkoholu či drog i zkušenost s domácím násilím z orientační rodiny alespoň jednoho partnera.

Předposlední kapitola pojednává o vlivu partnerských konfigurací, vymezených na základě různé míry sebekontroly obou partnerů, na výskyt psychického násilí. Na rozdíl od předešlých je tato kapitola pro čtenáře poměrně náročnější z hlediska metodologie, nicméně pro odbornou veřejnost je velmi inspirující. Na základě míry sebekontroly každého z partnerů je identifikováno pět typů partnerských konfigurací. Tyto konfigurace nejsou dle výzkumu sociálně podmíněny a jsou spíše výsledkem osobnostních rysů partnerů, vliv na ně má i výchova v orientační rodině. Jedním z podstatných závěrů analýzy je potvrzení míry sebekontroly jako dílčího prediktora partnerského násilí. Její vliv nemusí být vždy přímý, ale míra sebekontroly může často působit na další rizikové faktory pro rozvoj domácího násilí, jako je např. míra konzumace alkoholu či jiných drog jedním či oběma partnery.

Závěrečná kapitola se podrobněji věnuje srovnání výsledků výzkumů z let 2003 a 2013. Z prostého srovnání obou výzkumů vyplývá, že se snížily míry viktimizace žen v partnerském vztahu. Jak ale autoři korektně upozorňují, tento výsledek mohly ovlivnit rozdíly ve způsobu sběru dat. Výsledky nicméně naznačují, že formy, průběh ani důsledky partnerského násilí se po 10 letech příliš nezměnily. Nemálo překvapivé je i to, že se příliš nezměnila míra tolerance k domácímu násilí a poměrně často zůstává stále jeho zlehčování samotnými oběťmi. Pozitivní je, že i díky přijatým legislativním opatřením, jako je např. zařazení definice týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě do trestního zákona v roce 2004, či přijetí zákona č. 135/2006 Sb. umožňující policii vykazat pachatele domácího násilí ze společného

obydli, se zvýšila důvěra v institucionální pomoc, zejména policie.

Celkově lze tuto publikaci označit za velmi zdařilou. Autoři podávají poměrně komplexní pohled na výskyt, formy a průběh násilných konfliktů mezi partnery v české společnosti. Ocenit lze nejen podrobnou statistickou analýzu, ale i důslednou konfrontaci výsledků se sociologickými

teoriemi a zahraničními výzkumy souvisejícími s touto tematikou. Tato studie je nejenom dobrým studijním materiálem pro studenty či sociology, ale jistě upoutá pozornost i řady odborníků v sociálních a zdravotních službách, které s obětmi domácího násilí pracují. Jak podotýkají sami autoři, výsledky uvedeného výzkumu by bylo zajímavé konfrontovat s názory a zku-

šenostmi pomáhajících organizací, psychologů, příslušníků policie apod.

Autorka (jana.paloncova@vupsv.cz), působí jako výzkumný pracovník Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., Karlovo nám. 1359/1, 128 00 Praha 2, Česká republika.

Existuje něco jako „Evropský sociální model“?

Bilbao-Ubillos, J. Is there still such a thing as the 'European social model'?, In.: International journal of social welfare 2016, 25, str. 110–125.

Autor se zabývá definicí a charakteristikou tzv. evropského sociálního modelu (ESM), popisuje různé varianty a vyšší různorodost sociálních modelů na institucionální úrovni v jednotlivých zemích EU, a to v návaznosti na stále se rozšiřující evropské společenství. Autor porovnává údaje jak z členských států EU, tak i jiných neevropských vyspělých zemí OECD.

Autor v článku uvádí, že evropský sociální model je součástí ekonomik vyspělých zemí západní Evropy, je dokladem jejich hospodářského růstu a sociální soudržnosti. Jako takový je vzorem či alternativou pro jiné státy s vyspělou ekonomikou, ve kterých doposud přerozdělování finančních toků a regulační opatření nejsou tak intenzivní. Dle autora je rozdíl mezi evropským sociálním modelem zemí západní Evropy (většina z nich jsou členy tzv. E 15) a zemí, které do EU vstoupily na přelomu 21. století (včetně malých ostrovů Kypr a Malta, které geopoliticky patří do jižní Evropy). Těmto státům s tranzitivní ekonomikou se stále nepodařilo dosáhnout ekonomického pokroku zemí západní Evropy, ani se dohodnout na politickém konsensu ve vztahu k evropskému sociálnímu modelu. Země západní Evropy měly již v době, kdy státy s tranzitivní ekonomikou byly centrálně řízené, rozvíjející se evropský sociální model, a teprve poté v nich došlo k rozvoji tržní ekonomiky. Kromě toho ve státech s tranzitivní ekonomikou před přechodem k tržní ekonomice zcela chyběla tradice institucionalizovaného sociálního dialogu.

V článku jsou uvedeny tři hlavní faktory systémů sociální ochrany, vysvětlující jejich podstatu:

- hospodářská schopnost systémů odhadnout příjem na osobu,
- socio-demografické charakteristiky obyvatelstva, které mohou vést ke specifickým rizikovým situacím, a potřeby, jež mají být pokryty veřejným sektorem, a
- politické, institucionální a kulturní podmínky jednotlivých zemí, které odrážejí potřeby občanů.

Ekonomická schopnost státu odhadnout příjem na jednoho obyvatele teoreticky určuje finanční možnosti systému sociálního zabezpečení a ovlivňuje benefity poskytované jednotlivým občanům ze systému. Ve veřejném sektoru je totiž rozhodující jeho finanční způsobilost, ta pak utváří legislativní podklad pro systém sociálního práva. To je důvod, proč v tranzitivních ekonomikách států, které do EU vstoupily v posledních 10 letech, neexistuje systém podobný evropskému sociálnímu modelu (co se týče rozsahu sociální ochrany poskytované občanům).

Autor na základě dat získaných z agentury EUROSTAT ukazuje, že rozdíl v příjmech na obyvatele (upravený s ohledem na rozdílné životní náklady), mezi "starými" členy EU (EU 15) a novými členskými zeměmi EU byl a je značný. V roce 2002 byly příjmy obyvatele nového členského státu EU ani ne na úrovni 40 % příjmů obyvatele států EU 15 a dalších vyspělých zemí západní Evropy (nečlenů EU). Ačkoli probíhalo a probíhá sblížování starých a nových členů EU (a zemí západní Evropy nečlenů EU), rozdíl v příjmech byl stále velký i v roce 2013. Dle získaných dat byl v roce 2013 příjem v transformujících se ekonomikách na úrovni pouhých 58 % příjmů v západních zemích EU.

Pokud jsou příjmy uvedeny v eurech, jsou rozdíly ještě markantnější. V roce 2004 byl průměrný roční čistý zisk v transformujících se ekonomikách pouze 14,38 % průměrné částky v zemích EU 15, a dokonce i o 9 let později to bylo pouhých 24,78 %. Jinými slovy, zaměstnanci v západních zemích EU (a zemích západní Evropy nečlenů EU) vydělávají 4x více než zaměstnanci v zemích s transformujícími se ekonomikami.

Tyto rozdíly v ekonomických možnostech systémů zemí západní Evropy a zemí s tranzitivními ekonomikami se následně samozřejmě projevují ve velmi různých úrovních sociální ochrany a ve výši výdajů, které jdou na sociální politiku. Průměrné sociální výdaje z veřejných rozpočtů na jednoho obyvatele byly v původních člen-

ských zemích EU 8581 eur (7589 eur země západní Evropy - členové EU, 13 243 euro v průměru všechny země západní Evropy jako celek). V zemích s tranzitivními ekonomikami je tento výdaj pouhých 1508 eur.

Prvotní hypotéza, že ESM je historický systém specifický pro země západní Evropy (členy EU i vyspělé státy západní Evropy mimo EU), který není možný aplikovat v transformujících se ekonomikách, je dle autora uvedenými daty potvrzena. S ohledem na uvedené, je tedy spíše nepravděpodobné, že by země EU s transformujícími se ekonomikami v dohledné budoucnosti přijali ESM. Ve státech s tranzitivními ekonomikami totiž neexistuje jednotná právní úprava a harmonizační opatření v oblasti sociální ochrany, minimální výše dávek, nebo v regulaci trhů práce. Z čistě ekonomických důvodů nemá velkou naději, že by transformující se ekonomiky budovaly sociální stát zvyšováním daňového zatížení firem podnikajících na jejich územích, když jejich hlavní konkurenční výhoda (a přitažlivost pro přímé zahraniční investice), spočívá právě v relativně nízkých provozních nákladech.

Autorem zjištěná data znovu potvrzují domněnku ekonomické racionality dokazující, že po vstupu do EU tyto země s tranzitivními ekonomikami ve srovnání s průměrnými hodnotami EU nezvýšily veřejné výdaje na dávky sociální ochrany. Například změny v maďarském sociálním systému od roku 2000 přispěly především k oslabení ESM. Změny se týkaly zejména škrtů v pojištění pro případ nezaměstnanosti, opatření ovlivňující předčasné důchody a dávky pro zdravotně postižené, i daňové reformy, které upřednostnily rodiny s vysokými příjmy.

Není tedy pravděpodobné, že by státy EU s tranzitivními ekonomikami učinily politická opatření k zavedení či dokončení systémů sociální ochrany, nebo že by instituce EU učinily další kroky k upevnění a zachování ESM. Nejpravděpodobnější možností naopak dle autora je, že v rámci sblížování ekonomik zemí západní a východní Evropy (členů EU) dojde zřejmě ke